

הלכות תפלת המנחה סימן רלג

ד רבנן יתה שם
ה לשון השור בסימן
צב ושם צמחי מוצא
הדין

שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ואם עושה כרבי יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך לזהר שלא יתפלל מנחה (ז) באותה שעה. ויעבשו שנהגו להתפלל תפלת מנחה (ח) עד הלילה, אין להתפלל תפלת ערבית (ט) קדם שקיעת החמה, ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה (י) ולמעלה, יצא. (יא) ובשעת הדחק יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה: הגה וירדן במדינות אלו שנהגו להתפלל ערבית מפלג המנחה, אין לו להתפלל (יב) מנחה אחר-כך, ובדיעבד (יג) או בשעת הדחק יצא (כ"ב) בשם אהל-מועד ורשב"א^(א) אם מתפלל מנחה עד הלילה, (יד) *דהינן עד (ט) צאת הכוכבים: **ב** האם יש לו מים, (טו) צריך

באר היטב

וערבית קדם צ"ה, מ"א: (ס) צ"ה. ו"ל ד"מ: מהר"ל היה מתפלל מנחה בשעת הדחק סמוך לצ"ה ואמר אע"פ שצ"ה בעיר לילה מ"מ עדין יום הוא, עכ"ל. וכתב

משנה ברורה

באר הלכה

(יח) אפלו למחר⁽¹⁷⁾, ומכל-שכן שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג כרבנן וערבית (יט) קדם צאת הכוכבים⁽¹⁸⁾: (ז) באותה שעה. אלא קדם פלג דוקא: (ח) עד הלילה. רוצה לומר, עד בין השמשות שהוא ספק לילה: (ט) קדם שקיעת החמה. רוצה לומר, סוף שקיעה, שהוא לדעת המחבר בסימן רסא זמן מועט קדם צאת הכוכבים; ואף-על-גב דגם אז אין להתפלל עד צאת הכוכבים ממש, דמקדם לכן הוי רק ספק לילה, וכדלקמן בסימן רלה, בהאי פורמא לא דק: (י) ולמעלה יצא. אכל קדם פלג, בדיעבד (יג) לא יצא⁽¹⁹⁾. ולעיל מתבאר דיש דעות בפוסקים אימת הוא פלג-המנחה, ועל-כן (יד) יש לסמוך להקל שלא לחזור ולהתפלל אף אם התפלל שעה ורביע קדם שקיעת החמה: (יא) ובשעת הדחק וכו'. רוצה לומר, דאף אם דרכו תמיד להתפלל מנחה אחר פלג, מכל מקום יכול להתפלל תפלת ערבית גס' בן בזמן הזה. (טו) ומכל מקום אין להקל בזה רק אם על-כ"פנים באותו היום התפלל מנחה קדם פלג, אכל אם באותו היום גופא⁽²⁰⁾ התפלל מנחה אחר פלג, שוב אסור לו להתפלל ערבית קדם הלילה, דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא. (טז) וכל זה אם מתפלל ביחודי, אכל צבור שהתפללו מנחה, וכשיכלו לביטחם יהיה טרח לקבצם שנית לתפלת ערבית ויתבטל תפלת הצבור לגמרי, הקלו האחרונים שמתר להתפלל ערבית סמוך למנחה⁽²¹⁾. ועין לקמן בסימן רלה סעיף א: (יב) מנחה אחר-כך. רוצה לומר, אפלו ביום אחד לא יתפלל מנחה אחר פלג, בין דתמיד מחזיק אותו זמן לזמן תפלת הערב, אפלו אם בדעתו באותו היום להתפלל מעריב אחר צאת הכוכבים: (יג) או בשעת הדחק וכו'. רוצה לומר, דכיון שהוא שעת הדחק מתר לו להתפלל מנחה אחר צאת הכוכבים, אם לא שהוא בצבור ויהיה טרח לקבצם שנית כשיצאו כל אחד לביתו: (יד) דהינן עד צאת הכוכבים. (ט) לאו דוקא, דנדרב רבע שעה קדם צאת הכוכבים בודאי בין-השמשות הוא לכלי עלמא, ואין להתפלל באותו זמן⁽²²⁾, אלא רוצה לומר סמוך לזה, וכן איתא בדרב"מ⁽²³⁾ ש"ב. ודע, דאף שמהמחבר והרמ"א משמע לדירין דנוהגים להתפלל מעריב אחר צאת הכוכבים, מתר להתפלל מנחה אפלו אחר שקיעה עד סמוך לצאת הכוכבים, (יח) יש פוסקים רבים שחולקים בזה ודעתם שתפלת המנחה הוא רק קדם שקיעת החמה, ולכן להתחלה צריך כל אדם לזהר להתפלל קדם שקיעת החמה דוקא, דהינן שיגמרו תפלתו בעוד שלא נתפסה השמש מעיניו⁽²⁴⁾, ומוטב להתפלל בזמנה ביחודית מלהתפלל אחר-כך בצבור; ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקלים להתפלל אחר שקיעה⁽²⁵⁾, עד (יט) רבע שעה קדם צאת הכוכבים⁽²⁶⁾ [אף כל מה שכולל להקדים מחיב להקדים כדי שלא יפגם בספק בין-השמשות. אכן אם כבר נראה (כ) כוכבים, כבר עבר זמן מנחה בודאי, דהווי סימן לילה, כמבאר כל זה בסימן רגז, עין שם במשנה ברורה ובאור הלכה⁽²⁶⁾]. אף כל זה (כ) בדיעבד וישעת-הדחק גדול, אכל להתחלה בודאי אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה, וכל-שכן שיש לזהר מאד שלא לחזור עד סמוך לצאת הכוכבים, וכבר אמרו חז"ל: במערכא ליטי שארן דמצלי עם דמדימי-חמה דלמא משקפא לה שעתא: **ב** (טו) צריך

שער הציור

בהדיא גס' בן הכי, דאין להתפלל מנחה רק עד שקיעה, והוא התלמיד-ירבנאיינה ברי ש פק ד דברכות שדעתו, דכי היכי דדם נפסל בשקיעת החמה, כן תפלת המנחה שתקנו נגד התמיד הוא גס' בן עד השקיעה לבד, ולכאורה פשוט דכונתו עד 'ותחלת השקיעה' כמו לענין דם, וכדמוכח בפסחים דף צג וכו' שהביא הפנ"א אברהם בסעיף קטן ג. אמנם יש לדחות, דאפשר דסבירא להו לתלמידי-ירבנאיינה דשם מדרבנן בעלמא, ורק בפסח עבדו הרחקה מתחלת שקיעה ונלא בתמיד, דבתמיד אין הדם נפסל עד 'סוף השקיעה', וממילא בתפלת המנחה יהיה מתר להתפלל עד סוף שקיעה, כמו שכתבתי בתוספות במנחות דף כ ע"ב בשם יש מפרשים: (יח) מגן-אברהם: (יט) מגן-אברהם, והוא לפי שיטת הש"ח דיעור: (יג) מגן-אברהם ושי"א: (יד) אלה רבה, ודלא כמגן-אברהם לקמן בסימן רלה סעיף קטן ג, עין שם טעמו. ונראה לי דאפלו הפנ"א אברהם מודה בזמנה דנהגו שלא לעשות מלאכה אחר שקיעת החמה, וחוששין לדעת הגר"א והרבה מהראשונים דסבירא להו דמתר אחר שקיעה הוא בין-השמשות, ולדבריהם בודאי פלג המנחה הוא קדם השקיעה שעה ורביע, אם-כן בודאי אין לחזור ולהתפלל בדיעבד: (טו) על-תמיד ואלה רבה: (טז) מגן-אברהם ומגן-אברהם: (יח) פרי-מגדים: (יח) ש"לטי-גבורים וליכוש ולחם-תמידות ונענ"א בסימן רסא וכו', וגם בספר סדר-זמנים החזיק בשיטה זו. ועין שם שישב כל הקשות שהקשה בשאגת-אריה על שיטה זו ובאר דלשיטת הגר"א מישב הכל ואכן דברי הגר"א בסימן זה בסעיף קטן ו סותר קצת לדבריו שברשי"א, ואפשר שכתב רק לכר דעת הרמ"א אכל הוא בעצמו לא סבירא לה כן, וראיתו שכתב דהא לכלי עלמא סיים המנחה עד התחלת ערבית, אינה מוכרחת, דהא יש ביניהם זמן בין-השמשות, ולדעת הגר"א מתחיל תכף אחר שקיעה, וגם מדברי הר"ח שהביא הגר"א בסעיף קטן ו משמע גס' בן קצת הכי: (יט) שהוא שלשת רבעי מיל המבאר לקמן בסימן רסא: (כ) אפלו שני כוכבים, שהוא בין-השמשות. ובעניניו הרבים, יריתי אנשים שנהגו להתפלל מנחה זמן הרבה אחר השקיעה, עד ממש שהכסיף ארמימות החמה, דהווי ודאי שלא כדן הוא, עין שבת ל"ד ע"ב: (כא) ונראה לי עוד, דאפלו לדעת הגר"א ותלמידיו דסביר דמתר אחר השקיעה הוא בין-השמשות, מכל מקום נכל לומר דבשעת הדחק סומכין על דעת רבי יוסי דסבירא לה דאז עדין יום ודאי הוא⁽²⁷⁾ עד שצאה שהכסיף העליון והשנה לתחתון, ולא גרע ממאי דאמרו בברכות ט' פדאי הוא רשבי" לסמוך עליו בשעת הדחק, וכל-שכן בענינו, דסוגיא דברכות ב' ע"א אולא אלאק דרבי יוסי דחלי הדבר בצאת הכוכבים, כמו שכתב הגר"א ברי"א, וכן הסוגיא דפסחים דף ב דאמרו דהא קמא לן דעד צאת הכוכבים יקמא הוא [ועין בתוספות שם שדחקו בזה, אכל לפי דברי הגר"א ניתא בפשיטות, דהסוגיא אולא אלאק דרבי יוסי]:

(* ומה שמצאנו בפוסקים הקודמים אחר תבת הכוכבים, טעות-סופר הוא, כי לא נמצא זה רק במהר"ל [והוא בדרב"מ ש"ב ברי"א].

הַלְכוּת תְּפִלַּת הַמִּנְחָה סִימָן רלג

ביאורים ומוספים

[משנב ס"ק ו]

מִשּׁוּם דִּהְיִי תַרְתִּי דְסִתְרִי אֶפְלוּ לְמַתְרִי (17) וכו', וְעַרְבִית קֹדֶם צֵאת הַפּוֹכְבִּים (18).

(17) ומי שקיבל עליו שבת מפלג המנחה, כתב לקמן (סי' רסו ס"ק ג) שיכול להתפלל ערבית מבעוד יום, אפילו שנוהג תמיד להתפלל ערבית משחשכה, שכיון שמצוה להוסיף מחול על הקדוש, והוא כבר קיבל עליו את השבת, יכול לסמוך על הסוברים שנחשב ללילה לענין תפילה. וסיים שהנוהג כן יזהר על כל פנים להתפלל מנחה בערב שבת קודם פלג המנחה. וראה עוד מה שכתבנו שם ולהלן ס"ק יא.

(18) לענין מקום שרגילים תמיד להתפלל ערבית כשיטת רבינו תם, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' עב) שבתענית אפשר להקל למי שקשה עליו התענית, שיתפלל ערבית בזמן צאת הכוכבים לשיטת הגאונים. וסיים (שם), שכך קיבלתי מרבותי להתפלל ערבית במוצאי תענית מוקדם יותר, וכן אני נוהג בבית מדרשי.

[משנב ס"ק י]

אֶפְלוּ בְּדִיעְבֵּד לֹא יֵצֵא (19).

(19) והוסיף לקמן (סי' רלה ס"ק יד) שלא יצא גם ידי ברכות קריאת שמע, וביאר בשעה"צ שם (ס"ק יד) שלברכות קריאת שמע יש דין כמו התפילה, והיכן שלא יוצא ידי תפילה גם ידי ברכות קריאת שמע לא יוצא.

[משנב ס"ק יא]

דִּהְיִי תַרְתִּי דְסִתְרִי בְּאוֹתוֹ יוֹם גּוֹפֵא (20) וכו', שֶׁמֶתֶר לְהַתְפַּלֵּל עַרְבִית סְמוּךְ לַמִּנְחָה (21).

(20) ואפילו אם יפסיד תפילה בציבור, כתב בשעה"צ לקמן (סי' רלה ס"ק טז) שיתפלל ביחידות אחרי צאת הכוכבים.

ואם התפלל מנחה קודם פלג המנחה, ולא יהיה לו מנין לערבית אחרי צאת הכוכבים, כתב השו"ע לקמן (סי' רלה ס"א ובמשנב"ב שם ס"ק יד) שיתפלל ערבית לכתחילה מפלג המנחה. ואולם בביה"ל שם (ד"ה ואם) כתב שלדעת הגר"א מוטב שיתפלל בזמנה אפילו ביחידות. וראה מה שביארנו שם בדבריו.

ואולם אם רגיל להתפלל ערבית משחשיכה, כרבנן, וסבר שחשיכה והתפלל ערבית, כתב לקמן (סי' רסג ס"ק נה) שלא יצא, ויחזור להתפלל, אפילו שבאותו היום התפלל מנחה קודם פלג המנחה. אבל ציבור שטעו בזה והתפללו ערבית מפלג המנחה, כתב השו"ע שם (סי"ד) שאינם צריכים לחזור ולהתפלל, והוסיף בביה"ל שם (ד"ה ואם) שאפילו אם התפללו מנחה אחרי פלג המנחה, לא מטריחים את הציבור להתפלל עוד פעם.

(21) וכן אשה הטרודה בעניי הבית, כתב הכף החיים (ס"ק ט) שנחשב כשעת הדחק, ויכולה להתפלל מנחה וערבית אחרי פלג המנחה.

וכאן משמע שאם יתבטל המנין לגמרי אפשר להקל לציבור להתפלל ערבית מפלג המנחה, ואף שגם מנחה התפללו לאחר פלג המנחה. אמנם במשנב"ב לקמן (סי' רסו ס"ק ב) ובביה"ל שם (סי' ד"ה ובפלג) הביא בתחילה שהדור החיים כתב שביציבור יש להקל בזה בערב שבת כיון שבשאר המקומות נוהגים להקל בזה גם בימות החול, כיון שטרחה לקבץ את הציבור פעמיים, אלא שסיים בביה"ל שאין להקל ולעשות כן בערב שבת, כיון שכל האחרונים לא הזכיר קולא זו, ואף בימות החול לא נוהגים להקל להתפלל מנחה וערבית מפלג המנחה.

[משנב ס"ק יד]

בְּרֹדֵא בֵּין הַשְּׁמֹשׁוֹת הוּא לְכָלִי עֲלָמָא, וְאֵין לְהַתְפַּלֵּל בְּאוֹתוֹ זְמַן (22). ולענות 'אמן' וקדושה' כששומע ממנין שמתפלל לאחר סוף זמן תפילה, כתב בשו"ת האלף לך שלמה (סי' צד) שאם מתפללים מנחה לאחר צאת הכוכבים אין לענות [ומשמע שעד צאת הכוכבים יכול לענות]. והגר"ח קניבסקי (אשי ישראל בסוף הספר תשובה רב) כתב שאם מתפללים אחרי סוף זמן תפילה אין לענות. מאידך, הא"א (בטשאטש, סי' קכד ס"ח) ובשו"ת מהר"ם שיק (סי' צא) כתבו שמוטר לענות 'אמן' אף כששומע חזרת השי"ץ של מנחה לאחר צאת הכוכבים. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' מח) כתב שאף מי שנוהג לענין סוף זמן תפילה כשיטת הגאונים, רשאי לענות 'קדושה' ו'אמן' של חזרת השי"ץ הנאמרת על ידי הנוהגים להתפלל מנחה כשיטת רבינו תם [בזמן שהוא ודאי לילה לשיטת הגאונים].

[משנב שם]

דִּהְיִי שִׁיגְמֵר תְּפִלָּתוֹ בְּעוֹד שְׁלֹא נִתְפַּסָּה הַשְּׁמֵשׁ מְעִינִי (23).

(23) וגם את חזרת השי"ץ, כתב לעיל (סי' קכד ס"ק ו) שצריך לסיימה קודם סוף זמן מנחה.

[משנב שם]

לְהַתְפַּלֵּל אַחֵר שְׂקִיעָה (24). עַד רִבְעֵי שְׂעָה קֹדֶם צֵאת הַפּוֹכְבִּים (25).

(24) דעת החזו"א (דינים והנהגות פ"ח אות ה) וארחות רבנו ח"ג עמ' רכז) להחמיר אפילו בדיעבד, שלא להתפלל אחר השקיעה, והוסיף, שגם אם משער שלא יוכל לסיים את התפילה לפני השקיעה, שלא יתחיל להתפלל, וכן כתב בשו"ת רב פעלים (ח"א סי' ה). ובביאור דעת החזו"א כתב הגר"ח קניבסקי (אליבא דהלכתא גליון לט עמ' ה), במכתב לגר"ש וולדנברג) שחשש שמקצת מהזמן הוא יום ומקצת מהזמן הוא לילה, ולכן אין להתפלל אחרי השקיעה אפילו אם יאמר את התנאי שכתב בביה"ל ד"ה דהיינו. והגר"ש אלישיב (שיעורי מן הגרי"ש אלישיב ברכות עמ' רפז) הורה שמ"מ אם התחיל להתפלל בתוך הזמן יכול לסיימה אפילו לאחר הזמן.

(25) ולפי מה שכתב השו"ע לקמן (סי' רסא ס"א) ששעור בין השמשות הוא מהלך שלשת רבעי מיל לפני תחילת הלילה [ראה בשעה"צ ס"ק יט], ושעור מיל כתב במשנב"ב לקמן (סי' רלה ס"ק ד וסי' תנט ס"ק טו, וראה מה שכתבנו שם) שהוא שמונה עשרה דקות, לכן שלשת רבעי מיל הוא שלש עשרה וחצי דקות, וכן כתב בכף החיים (ס"ק ה). והורה הגרי"ש אלישיב (קונטרס הלכות תפילה לגר"י ישראלזון אות יא) שגם כשמתפלל בשלש עשרה דקות אלו יש לומר את התנאי שכתב בביה"ל (ד"ה דהיינו). מאידך, בשו"ת אור לציון (ח"א סי' כ וכו"ב פט"ו תשובה ד) כתב שעד זמן זה יכול להתפלל בלי להתנות, ורק לאחר מכן עד כעשרים וחמש דקות אחרי השקיעה יתפלל ויאמר את התנאי. וראה מה שביארנו בזה בקובץ צהר (אהל ברוך עמ' תשמב).

[משנב שם]

פְּקֻמְבָּרָל קֵל זֶה בְּסִימָן רַצִּי, עֵץ שֶׁם בְּמִשְׁנֵה בְּרוּךְה וּבְאוֹר הֶלֶךְ (26). שם כתב (סי' ד), שאם הסתלקה האדמיונות מן כל כיפת הרקיע באותו צד ששקעה השמש, אף על פי שהרקיע מהיר כאור יום, נחשב לילה.

עוד כתב בביה"ל שם (סי' ד"ה ג' כוכבים וסי' רסא ס"ב ד"ה שהוא), שמה שכתב השו"ע לקמן (שם ס"ב) ששיעור ארבע מילין

הלכות תפילת המנחה סימן רלג רלד

ביאורים ומוספים

[ביה"ל ד"ה דהינ]

בשכיל מנחה⁽²⁹⁾.

(29) ואמנם כשמתפלל את תפילת התשלומין שלא בסמוך לתפילת החובה, כתב במשנ"ב לעיל (סי' קח ס"ק טו) שכיון שיש הסוברים שאפשר להשלים את התפילה רק בסמוך לתפילת החובה, יתפלל את התפילה השניה בתורת נדבה, דהיינו שיאמר שאם אני חייב בה תהיה תפילה זו לחובתי, ואם לאו תהיה לנדבה.

[משנ"ב ס"ק טו]

דמצינה לטל גדיי לתפלה⁽³⁰⁾.

(30) ושיעור הנטילה, כתב לעיל (סי' ד ס"ק נו) שהוא עד הפרק, ובדיעבד די עד קשרי אצבעותיו.

[משנ"ב ס"ק טז]

אין צריך לטל גדיי לתפלת ערבית⁽³¹⁾.

(31) וכן הנוטל ידיו בשחרית, ולא הסיח דעתו משמירתן, משמע מדבריו לעיל (סי' צב ס"ק כג) שאין צריך ליטול ידיו למנחה. וכתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' ה) שמה שכתב המשנ"ב שהנטילה לתפילת מנחה מועילה לערבית, היינו דוקא כשנתכוון לכך.

[שעה"צ ס"ק כב]

כן מוכח מלפני אברהם ב"ר יצחק קטן⁽³²⁾.

(32) שכתב שם, שאם נטל את ידיו לשחרית ולא הסיח דעתו משמירתן, אין צריך ליטול ידיו למוסף.

[משנ"ב ס"ק יז]

אינו מקבץ⁽³³⁾. וצ"ע לעיל בסימן ז סעיף א במשנה ב"רנה⁽³⁴⁾.

(33) וכן נלגב את ידיו, כתב לעיל (סי' צב ס"ק יד) שאין הניגוב מעכב כמו שמעכב בנטילת ידים לאכילה.

והאם צריך ליטול את ידיו בנטילה זו על ידי כלי, כתב בספר שערי רחמים (קצנלבוגן, סיני אות ו) כתב שאף שלא נהגו כדעת הגר"א (מעשה רב אות ג) לברך על הנטילה לתפילה, אך צריך להדר ליטול ידיו כדיון. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"א תשובה ה) שיש ליטול מכלי. מאידך, הקצות השלחן (סי' יב בדה"ש ס"ק ט, בשם שו"ע הרב בסידור) כתב שאין צריך ליטול ידיו מכלי וגם לא צריך שיהיה בה כח נותן ולא שאר הדברים המעכבים בנטילת ידים לאכילה, ואפילו שעשה צרכיו או שנגע במקומות המכוסים קודם התפילה.

(34) שם (ס"ק ג) כתב בשם הארצות החיים, שדעת רוב הפוסקים שאם עשה צרכיו לגדולים ורוצה להתפלל, מברך על נטילת ידים. אמנם סיים (שם), שאין לזוז מפסק השו"ע, ולא יברך.

[משנ"ב ס"ק יח]

אפילו הכי מצינה לטל בשכיל התפלה⁽³⁵⁾.

(35) בטעם הדבר כתב הפרישה (אות ו), שהרי תפילה היא במקום קרבן התמיד, והכהנים היו צריכים לקדש את ידיהם קודם הקרבת התמיד. והחוסד לאלפים (ס"ה) כתב על נטילה זו, שרבים אין חוששים ליטול את ידיהם כלל, ועוברים על דברי חכמינו וזכרונם לברכה בדברים קלים.

[משנ"ב ס"ק יט]

שאין נטילתו לאכילה עולה לתפלה⁽³⁶⁾.

(36) ואם כשנטל את ידיו לסעודה, כיוון גם לתפילה, דעת הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ב סכ"ה) שאם לא הסיח דעתו אין צריך לשוב וליטול את ידיו לתפילה.

[משנ"ב ס"ק כ]

אָלא ינקה גדיי בקל מידי דמנקיז⁽³⁷⁾.

(37) וכיון שהנקיון הוא במקום לרחוץ במים, כתב לעיל (סי' ד ס"ק נו) שצריך לנקות את כל היד, בין גבו ובין תוכו עד הפרק, ובדיעבד מספיק עד סוף קשרי אצבעותיו, אבל לא כמו שנהגים איוזה אנשים שמנקים רק את ראשי אצבעותיהם.

ואם אין לו מקום ליטול את ידיו לתפילה אלא בבית הכסא, כתב בשו"ת אגרות משה (אבה"ע ח"א סוף סי' קיד) שיטול את ידיו בבית הכסא וינגבם בחוץ, ועדיף מלקנח את ידיו באיוזה דבר.

[משנ"ב ס"ק כ]

אף בתפלת מנחה ומעריב, וכמו בתפלת שחרית⁽³⁸⁾, וכמבאר שעורו לעיל בסימן צב סעיף ד, צ"ע שם⁽³⁹⁾.

(38) ובדיעבד שהתפלל בלי שנטל את ידיו, וגם בלי שקינחם, כתב לעיל (סי' צב ס"ק יג) שלדעת הרמב"ם (פ"ד מהל' תפלה ה"א) אפילו בדיעבד אין תפילתו תפילה, אך בפמ"ג (שם א"א ס"ק ג) נשאר בזה בצריך עיון, וסיים במשנ"ב ובביה"ל (שם ד"ה צריך) שאינו חוזר להתפלל.

ואם באמצע תפילת שמונה עשרה נזכר שנגע במקום המטונף, כתב השו"ע לעיל (שם ס"ו) שמספיק שיקנח את ידיו בכותל או בעפר או צרורות. ובמשנ"ב לעיל (סי' ד ס"ק נו) כתב שהוא הדין שיכול לשפשף את ידיו באיוזה בגד יבש. ואם עומד בקריאת שמע או בפסוקי דזמרה, כתב המשנ"ב לעיל (סי' צב ס"ק כז) שצריך ללכת ליטול את ידיו.

(39) שאם המים נמצאים בדרך הילוכו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה [ארבע מילין], ואם אינם בדרך הילוכו, צריך לחזור אחריהם עד מיל. וכשיושב בביתו, כתב שם (ס"ק יח ובביה"ל ד"ה אבל) שצריך לחזור אחריהם עד מיל. עוד כתב שם (ס"ק יז), שדין זה שחייב לחזור אחר מים, היינו דוקא אם בודאי ימצא שם מים, אבל בספק אינו חייב. ואם מתירא שיעבור זמן תפילה, ואפילו אם יפסיד בשכיל זה רק תפילה בציבור, כתב לעיל (שם ס"ק כ) שאינו צריך לחזור אחר מים, וינקה את ידיו בכל דבר שמנקה. וראה בה"ע הקודמת.

ולענין שיעור המיל והד' מילין כשנוסע במכונית וכדומה, כתב לעיל (סי' צב ס"ק יז) שרוכב דינו בכל זה כמהלך. אמנם לענין נטילת ידים לסעודה, כתב הביה"ל לעיל (סי' קסג ס"א ד"ה ברחוק) שמחשבים לפי חשבון הזמן של הילוך ארבע מילין, וביאר בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' יט וח"ט סי' לו) שדוקא לענין נטילת ידים לסעודה שכשאוכל בלי נטילת ידיים הוא כאיסור בקום ועשה, חוששים להחמיר, ולכן משערים לפי הזמן, אבל לענין נטילת ידים לתפילה שהוא בשב ואל תעשה וגם אינו ביטול לגמרי של המצוה, הניחו את ההלכה הפשוטה שתלוי במרחק. ודעת הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פ"ח הע' ע) שדוקא ברוכב על גבי בהמה שיש טירחא וקושי בדבר, דינו כמהלך, מה שאין כן בנוסע במכונית שאין בזה טירחא, משערים לפי משך זמן הילוך מיל. וראה עוד מה שכתבנו לעיל סי' צ ס"ק נב לענין תפילה בציבור.

סימן רלד

הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה

[משנ"ב ס"ק א]

וְרוצה להתפלל שניהם, אחת לחיוב ואחת לנדבה⁽¹⁾ וכו', שיתדש דבר בתפלתו שהוא לנדבה, צ"ע שם⁽²⁾.

הלכות תפלת המנחה סימן רלג רלד

לטל ידיו כדי להתפלל (טז) *אף-על-פי שאינו יודע להם שום לכלוף, ולא יברך (יז) (ועין לעיל סימן צב סעיף ה): הגה ואפלו עומד (יח) מלמודו יטל ידיו (י) (יט) לתפלה (מנהגים). ואם אין לו מים מזמנים (י) (כ) אין צריך לטל:

רלד הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה, ובו ב' סעיפים:

א *הרוצה להתפלל (א) מנחה גדולה ומנחה קטנה, (ב) אין ראוי לו להתפלל רשות אלא הגדולה, (ג) ואם יתפלל הגדולה חובה, לא יתפלל הקטנה כי אם רשות. אבל אין ראוי להתפלל תפלת רשות (ד) אלא אם-כן מכיר בעצמו שהוא זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוון בתפלתו מראש ועד סוף בלא הסח הדעת, אבל אם אינו מכוון בה יפה קריעו בה 'למה לי רב זבחיכם': הגה (ה) (ו) אין לומר 'אשרי' שקדם מנחה אלא כשיש מנין בבית-הכנסת, כדי שיאמרו עליו הקדיש שלפני תפלת המנחה (הגהת סמ"ק וכל"ב). יש

באר היטב

אברהם: (י) א"צ לטל. וינקה ידיו בצדור ויתפלל עם הצבור אע"פ שצדור יטל ידיו וכן להתפלל ביחוד, ב"ח ע"ח, ע"ש:

(ה) א"ל אשרי. ואם אמרו אשרי בלא מנין ואח"כ באו מנין ואמרו מזמור א' ואח"כ יאמרו קדיש, וזה"ל בשלומדים בבבלי וליכא מנין ואח"כ קוראים י"ד לומר קדיש, לא יאמר עבדי, אלא בעי שיהיו י"ד בשעת הלמוד, מ"א. אבל הט"ז בסימן ט"ג קתב דכל שיש באמירת הקדיש עשרה די וא"צ שיהיו עשרה בשעת הלמוד, ע"ש בס"ק ו' מש"ש, ועין בשו"ת שער אפרים סי' יז. קתב בפסקי מהרא"י סי' נט: אפלו אם מקצת צבור התפללו בעלותו ונמשכה עד הלילה אין לומר קדיש, כיון שנתחדש יום, אחר שהפסיקו מלהתפלל, עכ"ל. וכתב המ"א דה"ה אם נמשך באמירת א"מ וכיוצא בו, שא"ל קדיש תתקבל,

באר הגולה

בשביל מנחה³², דחובה קודמת לתשלומין, ובדלעיל בסימן קח, עין שם: *אף-על-פי שאינו יודע להם שום לכלוף. מלשון זה משמע לכאורה דדוקא בסתם ידים, אבל אם יודע שהם נקיות, כגון שנטל ידיו לאכילה, ורוצה להתפלל, אין צריך נטילה. ומה שהעתיק הרמ"א דאף-על-פי שעומד מלמודו, אין סתירה לזה, דאף-על-פי שבאמת לכתחלה בודאי יש לו לזהר שלא לחפך ראשו באמצע הלמוד ונשאל לגע במקומות המכוסים, מכל מקום אם ארע שנגע ידו באיזה מקום מכוסה, הלא דינא הוא דאין צריך לטל ידיו אלא די שינקה ידיו, וכמבאר לעיל בצ"ב במשנה ברורה, עין שם ומה שהביא המנהגים ראה מאברהם אבינו הוא אסמכתא בעלמא, כן נראה לענייני דעתו, מה שאין כן בנטל ידיו לאכילה דבדאי ידיו נקיות, מסתברא דאין צריך לטל ידיו לתפלה. אכן במגן אברהם סתם הדברים להפך ממה שכתבנו, דאפלו בנטל ידיו מקדם לאכילה צריך לטל ידיו לתפלה, והעתיקו האלהי רבה ושאר אחרונים להלכה, ולפי זה לישא דהשחזר צריך שכתב "אף-על-פי שאינו יודע" וכו' הוא לא נדקא:

(יט) לתפלה. ואפלו נטל ידיו (כז) לאכילה ואכל ולא הסיח דעתו, צריך נטילה לתפלה, שאין נטילתו לאכילה עולה לתפלה³⁶, אבל נטילת שחרית שנטל בקשם ממשתו ולא הסיח דעתו, עולה לו לתפלה: (כ) אין צריך לטל. אלא ינקה ידיו בכל מידי דמגפיה³⁷. וכל זה בסתם ידים, אבל אם נגע ידיו במקום מטנף או עשה צרכיו, צריך לחזור מים אף בתפלת מנחה ומעריב, וכמו בתפלת שחרית³⁸, וכמבאר שעור לעיל בסימן צב סעיף ד, עין שם³⁹ [אחרונים בסימן צב]. ועין שם במשנה ברורה ובאר הגולה ששייך לכאן:

א (א) מנחה גדולה. הוא משש שעות ומחצה, ומנחה קטנה הוא מתשע ומחצה ולמעלה, ורוצה להתפלל שניהם: אחת לחיוב ואחת לנדבה⁴¹, וכמו דקנמא לן בסימן קז דיכול אדם להתפלל כמה שירצה בתורת נדבה, ובכלבד שיחדש דבר בתפלתו שהוא לנדבה, עין שם⁴²: (ב) אין ראוי וכו'. דאף דלעולם מתפללין החוב מקדם ואחר-כך הקדש, הלא קדם תשע ומחצה לא הגיע עוד עקר זמן מנחה, שעקר זמנה (ה) לכתחלה הוא מתשע ומחצה ולמעלה, שהיה זמן הקרבת התמיד בכל יום, כפ"ל בסימן רלג: (ג) ואם יתפלל וכו'. דבדיעבד יצא ידי חובה במנחה גדולה, כפ"ל בסימן רלג; ובסתמא נשאל כן בהדיא לשם נדבה נמי נראה דעולה לשם חובה, ויתפלל השניה לשם נדבה אם ירצה: (ד) אלא אם-כן מכיר וכו'. ובריש סימן קז משמע דבעינן גס-כן שיחדש בה דבר; ואפשר דהיכא שהוא מכיר בעצמו שייכבן היטב ותפלה טובה היא, לא בעינן חדוש, אבל מלשנא דטור לא משמע הכי⁴³: (ה) אין לומר 'אשרי' וכו'. ואם אמרו בלא מנין ואחר-כך בא

שער הציצין

(כז) כן מוכח מגן אברהם בסעיף קטן ח³²: (כג) ובדלעיל בסימן צב סעיף ז, ומגרי ששעה צרכיו ונטל ידיו קדם שהתחיל ללמוד, דאי לא הכי מאי רבותא, דלמא נגע במקום מטנף באמצע היום זמן הרבה קדם שהתחיל ללמוד ולא מקד, וכדקנמא לן דסתם ידים עסקיות הן, וידוע דסתם ידים כשרות לתורה, אלא ודאי דפרשתי: (כד) מגן אברהם: (ה) בתי"ס. ודע דדין זה של המחבר הוא רק דעת הנכבדים דבסבירא לה דמנחה גדולה הוא רק דיעבד, והרא"ש חולק על זה וסבירא לה דמנחה גדולה מותר לכתחלה להתפלל, וממילא בענינו יתפלל מנחה גדולה לשם חובה ומנחה קטנה לשם רשות, בדאיתא בטור. והמחבר שלא הביא דעתם, משום דאילו לטעמה דפסק בריש סימן רלג בהנכבדים, אבל לפי מה דמשמע שם מהט"ז והגר"א שפצדים לדינא דעת הרא"ש ונטור, ממילא ישמנה זה הדין, וכן משמע בבתי"ס בריש סימן רלג ובהגר"א בסימן זה דתלי זה

הַלְכוֹת תְּפִלַּת הַמִּנְחָה סִימָן רלג

המשך מעמוד קודם

בשור"ת שבת הלוי (ח"ט סי' קמב) שכיון שמקרא מגילה בלילה נלמד בגמ' (מגילה ד, א) מהפסוק "ולילה ולא דומיה ליה", צריך לילה ממש, מה שאין כן בנר חנוכה, אין דין להדליקו דוקא בלילה, שהרי בערב שבת מדליקים מבעוד יום, ועוד, שהרי נותן שמן בנר שידלק בלילה כשיעור חצי שעה.

תמיד מנחה קודם פלג המנחה [אמנם בהדלקת נר חנוכה לא הזכיר תנאי זה].

עוד הביא הביה"ל (שם), שהפרי"ח חולק על עיקר דינו של השו"ע, וסובר שהקורא מגילה קודם צאת הכוכבים לא יצא, ואולם בהדלקת נר חנוכה לא חולק הפרי"ח על השו"ע שם, ובטעם החילוק, כתב

הַלְכוֹת תְּפִלַּת הַמִּנְחָה סִימָן רלג

המשך מעמוד 294

(שם) שהעירוב חל [לדעה הראשונה], הסתפק הביה"ל האם גם כשאכל העירוב בבין השמשות של רבי יהודה, או רק בבין השמשות של רבי יוסי.

[ביה"ל ד"ה ההיגו]

קְשָׁמְתַּפֵּל אַחַר שְׁקִיעָה שֶׁתְּפִלָּה עַל תְּנָאִי⁽²⁸⁾.

(28) ובמנחה של יום שיש ושל שבת, כתב בשור"ת אור לציון (ח"ב פט"ו תשובה ד) שאי אפשר להתנות שתפילת שמונה עשרה יהיה או למנחה או לערבית, כיון שאין התפילות שוות זו לזו.

וכשהם עשרה שמתפללים לאחר השקיעה עם התנאי, הורה הגרי"ש אלישיב (קונטרס הלכות תפילה לגרי"ש ישראלי אור יא) שיתפללו יחד ללא חזרת הש"ץ ויאמרו קדיש בתחילה וסוף וכמו בתפילת ערבית.

וכן להתפלל תפילת שחרית בחצי שעה שלאחר חצות, כתב לעיל (סי' פט ס"ק ז) לעיין ברעק"א מה שכתב בשם הצ"ח, וכתב שם שיתנה כתנאי זה. וראה מה שביארנו שם.

מהשקיעה נחשב לילה, היינו רק לאופק בבל, אבל במדינותינו שנטים לצד צפון, אין לנו סימן אחר אלא שלשה כוכבים.

[שעה"צ ס"ק כא]

עַל דַּעַת רַבִּי יוֹסִי דְסָבִירָא לֵה דָּאָו צְדִין יוֹם וְדָאִי הוּא⁽²⁷⁾.

(27) ולענין עשיית איסורי דרבנן בערב שבת בזמן שלרבי יוסי עדיין יום, כתב בביה"ל לקמן (סי' רסא ס"ב ד"ה ושעור) שיש להחמיר שלא לעשות כבר מזמן שלרבי יהודה הוא בין השמשות, אך במוצאי שבת בזמן שלרבי יהודה הוא בין השמשות יהיה מותר לעשות שבות לצורך מצוה שלא גזרו עליו בין השמשות, אך סיים שם, שלפי מה שכתבו הגר"א והקרבן נתנאל שלחומרא הלכה כרבי יוסי, גם זוה יש להחמיר כרבי יוסי. וראה עוד מה שכתבנו שם. ולענין ערובי תחומין, כתב בביה"ל לקמן (סי' תטו ס"ג ד"ה נאכל) שאפילו אם הניח את העירוב בבין השמשות של רבי יוסי, חל הערוב, כיון שמעיקר הדין בודאי הלכה כרבי יוסי. אך אם נאכל העירוב בבין השמשות שכתב השו"ע

הַלְכוֹת תְּפִלַּת הַמִּנְחָה סִימָן רלג רלד

המשך מעמוד קמח

שהוא הדין אם התפלל שלא לשם חובה אך גם לא לשם נדבה, שאם מחדש בה דבר ניכר שהיא לשם תחנונים, ואמנם בביה"ל (שם ד"ה ועל ידי) כתב שמהרמב"ם (פ"י מהלכות תפילה ה"ו) מבואר שדוקא כשמכוון לשם נדבה.

[משנ"ב ס"ק ד]

אֶקַּל מִלְשָׁנָא דְטוֹר לֹא מְשַׁמַּע הֶכְי⁽³⁾.

(3) וכן כתב לעיל (סי' קז ס"ק י), שמה שכתב השו"ע (שם ס"ד) שהרוצה להתפלל נדבה צריך שיכיר בעצמו שיכול לכוון יפה בכל התפילה, הוא אפילו שמחדש דבר בתפילתו.

(1) וטעם הדבר שאסור להתפלל שתי תפילות לשם חובה, כתב לעיל (סי' קז ס"ק ג) שכיון שתפילות כנגד תמידים תקנום, נחשב כמקריב שני תמידים לשם חובה, שאסור משום 'בל תוסיף', ואפילו אם יתפלל את הראשונה ביחידות ואת השניה בציבור אסור.

(2) אמנם בזמנינו, כתב לעיל (סי' צד ס"ק כז, בשם הפמ"ג) שאין כדאי להתפלל נדבה. וכן מבואר בביה"ל לעיל (סי' קז ס"א ד"ה אם הוא).

והטעם שיש לחדש איזה דבר, ביאר לעיל (סי' קז ס"ק ד) שעל ידי הוידוע ניכר שתפילתו היא לשם תחנונים ולא לשם חובה. והוסיף

הַלְכוֹת קְרִיאַת שְׁמַע סִימָן רלה

המשך מעמוד קמט

ואפילו אם כבר קרא קריאת שמע, וכתב המשגיב שם (סי' י) שלדעת הגר"א צריך לקרוא עמהם את כל קריאת שמע.

(19) ובספר מכתבי החפץ חיים (מבנ), פרק דוגמא מחיי אבי אות סג (כו) כתב שכך גם נהג אביו. וכן בביה"ל (כאן ד"ה ומיהו) כתב 'וכמו

(ד) שישגמור את הקריאת שמע שעל המיטתו. ואחר כך יחזור לקרוא קריאת שמע פעם נוספת.

(18) ומי שנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקוראים קריאת שמע בזמנה, כתב השו"ע לעיל (סי' סה ס"ב) שצריך לקרוא עמהם פסוק ראשון,